

ประวัติและความนิยมปญญาสาตกในประเทศไทย

ถึงแม้ว่าความนิยมในปญญาสาตกมีมาช้านานแล้ว แต่การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ เพิ่งจะเริ่มมีขึ้นได้ไม่นานนัก เมื่อปีพุทธศักราช 2418 นักศึกษาชาวฝรั่งเศสชื่อ Léon Feer ได้เขียนบทความเกี่ยวกับชาตก และรับรู้—ความสำคัญของปญญาสาตกในฐานะที่เป็นมรดกของนิบาต¹ ต่อมาในปีพุทธศักราช 2460 Louis Finot ได้เขียนบทความที่มีชื่อเสียง และได้รับการอ้างอิงอยู่เสมอ คือ เรื่อง Recherches sur La Littérature Laotienne ในวารสาร Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême-Orient² มีความตอนหนึ่งพาดพิงถึงปญญาสาตกไว้ว่า

หนังสือในหัวข้อสุดท้าย (ที่จะกล่าวถึง) ซึ่งมีบทบาทต่อวรรณคดีของ ประเทศทางอินโดจีนตะวันตก และเป็นคู่แข่งขันในกานความแพร่หลายกับ

¹ Léon Feer "Les Jātakas" Journal Asiatique 8th ser., V (1875) 417-34.

² Louis Finot "Recherches sur La Littérature Laotienne" Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême Orient XVII, 5 (1917).

อรรถกถาชาตก ก็คือ ชาตกนอกพระไตรปิฎก ซึ่งคงจะแต่งในสมัยหลังในพม่า หรือในประเทศไทย ¹

ในบทความของ Finot มีรายชื่อชาตก 50 เรื่อง ² ในปัญจาสชาตกภาษาต่าง ๆ คือ ลาว พม่า เขมร และมีตารางเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของชาตกในแต่ละภาษา แต่ตารางดังกล่าวนี้มีข้อบกพร่องอยู่ กล่าวคือ Finot พิจารณาความสัมพันธ์ของชาตกในแต่ละภาษา โดยอาศัยแต่เพียงชื่อเรื่องเป็นสำคัญ ไม่คำนึงถึงเนื้อเรื่อง ทั้งที่ชาตกเรื่องเดียวกันนั้นในแต่ละภาษาอาจมีชื่อแตกต่างกันไป ดังตัวอย่างเช่น

Finot ถือว่า โคปาลกสาธชาตก (ลำดับที่ 16) ในภาษาพม่า เป็นคนละเรื่อง กับธรรมราชชาตก (ลำดับที่ 25) ในภาษาเขมร ³ และในทำนองเดียวกันนี้

¹ "Ce dernier recueil, qui a pénétré toute la littérature d'Indochine occidentale et qui rivalise de popularité avec le Jātakam authentique, est une compilation apocryphe, faite probablement à une époque assez moderne, en Birmanie ou dans les pays thai. Nous en parlerons ici pour ne pas séparer des productions de même sorte et qui s'entremêlent plus ou moins dans la tradition populaire; sinon dans l'esprit des canonistes".

² จำนวนชาตกในปัญจาสชาตกภาษาต่างประเทศ คือ ลาว พม่า และเขมร มีจำนวนเท่ากัน คือ 50 เรื่อง.

³ ตรงกับธรรมราชชาตก (ลำดับที่ 34) ในภาษาไทย.

ทเวสีห์สัทธา (ลำดับที่ 24) ในภาษาพม่า เป็นคนละเรื่องกับ เรื่องพยาหง
สองหัว (ลำดับที่ 16) ในภาษาลาว และเป็นคนละเรื่องกับ พารามสิราชชาคก (ลำดับที่ 32)
ในภาษาเขมร ¹

อักษรลิขิตชาคก (ลำดับที่ 43) ในภาษาพม่า เป็นคนละเรื่องกับ ไปราณกบิลปรัณฑ
ชาคก (ลำดับที่ 22) ในภาษาเขมร ²

อันที่จริงแล้ว เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่อง ชาคกเหล่านี้ก็เป็นเรื่องเดียวกัน ลำพัง
การพิจารณาแต่ชื่อของชาคกนั้นอาจไม่เพียงพอสำหรับการวินิจฉัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของ ชาคก
แต่ละภาษา อย่างไรก็ตาม บทความของ Louis Finot นับว่ามีประโยชน์สำหรับการศึกษา
พื้นฐานเกี่ยวกับ ปัญญาสชาคก ภาษาต่าง ๆ

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงอธิบายเกี่ยวกับประวัติของ ปัญญาสชาคก
เป็นครั้งแรกในคำนำของ สังคดียวงศ์ ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปีพุทธศักราช 2466 ว่า "แต่มีไค้ฉบับเนื่อง
ชาคกหมวดห้าสิบ เรียกว่า ปัญญาสชาคก ซึ่งกล่าวกันว่า แต่งทางเมืองเวียงจันทร์ เข้าในนี้ด้วย
เพราะไม่มีหลักฐาน" ³ แต่ต่อมาเมื่อพระองค์-ทรงให้รวบรวมต้นฉบับโบราณของ ปัญญาสชาคก

¹ ตรงกับ พารามสิราชชาคก (ลำดับที่ 32) ในภาษาไทย.

² ตรงกับ ไปราณกบิลราชชาคก (ลำดับที่ 21) ในภาษาไทย.

³ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ "อธิบายหนังสือสังคดียวงศ์" สังคดียวงศ์
พงศาวดารเรื่องสังคายนาวาระธรรมวินัย (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดกีวพร, 2521)
หน้า 3. (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน จักพิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณาการโดยเสด็จพระราชกุศล
ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (กมลเถระ) วัดพระเชตุพน ๓ เมรุหน้า
พลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2521).

เข้าด้วยกัน และมีการถ่ายทอดจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ-
ราชานุภาพ ทรงเปลี่ยนแปลงวรรณคดีที่มีมาแต่เดิมเป็นว่า

หนังสือปัญญาสชาดกนี้ คือ ประชุมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมืองไทยแต่โบราณ
50 เรื่อง พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาดกไว้ในภาษามคธ เมื่อ
พระพุทธศักราชประมาณราวในระหว่าง 2000 จน 2,200 ปี อันเป็นสมัยเมื่อ
พระสงฆ์ชาวประเทศนี้พากันไปเล่าเรียนมาแต่ลังกาทวีป มีการรู้ภาษามคธแตก
ฉาน เอาแบบอย่างของพระภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีป มาแต่งหนังสือเป็นภาษามคธ
ขึ้นในบ้านเมืองของตน ...¹

คำอธิบายดังกล่าวนี้ เป็นที่ยอมรับและอ้างถึงเสมอมา แม้แต่ในคำนำของปัญญาสชาดก
ภาษาเขมรก็ได้อาศัยเนื้อความของ—คำอธิบายนี้² และในหมู่นักศึกษาคำขำคติก็เช่นกัน³

การศึกษาเกี่ยวกับปัญญาสชาดกได้ขยายวงกว้างขึ้น เมื่อนายชนิต อยู่โพธิ์ ได้ค้น
คว้าและเรียบเรียงบทความเรื่องนิทานวรรณคดี⁴ เพื่อใช้บรรยายแก่นลิตแผนกอักษรศาสตร์
และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีพุทธศักราช 2483 นับว่าเป็นบทความที่มีสาระ
และมีประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาที่มาของชาดกในปัญญาสชาดก และความสำคัญที่มีต่อ
วรรณคดีไทย ดังความตอนหนึ่งที่ว่า

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯราชานุภาพ "คำนำ" ปัญญาสชาดก (พระนคร :
ศิลาบรรณาคาร, 2499), หน้า ก.

² กระจายละเอียดในวิทยานิพนธ์ที่หน้า 23.

³ กระจายละเอียดในวิทยานิพนธ์ที่หน้า 22-3.

⁴ ชนิต อยู่โพธิ์, นิทานวรรณคดี (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิลาบรรณาคาร, 2508).

นิทานวรรณคดี คือนิทานเรื่องต่าง ๆ เช่นนิทานพื้นเมืองและเรื่องชาดกต่าง ๆ โดยเฉพาะ คือจำพวกที่เรียกกันว่าปัญญาสชาดก ซึ่งเป็นเสมือนเส้นโลหิตที่แล่นไปทั่วสรรพางค์กายแห่งวรรณคดีไทยของเรา เพราะเรื่องชาดกหรือนิทานต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นปัจจัยอันสำคัญที่นักวรรณคดีของไทยได้นำเอามาคัดแปลงแต่งเป็นวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ขึ้น¹

ในปีพุทธศักราช 2494 ศาสตราจารย์ชาวฝรั่งเศส ชื่อ P. Schweisguth ได้เขียนหนังสือเรื่อง Etude sur la Littérature Siamoise และได้กล่าวไว้ว่า กวีนิพนธ์หลายเรื่องของไทย ดังเช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ สุธนคำฉันท์ บทละครเรื่องสังข์ทอง มีที่มาจากชาดกในปัญญาสชาดก²

การศึกษาและชำระต้นฉบับของชาดกในปัญญาสชาดกได้เริ่มกระทำขึ้นเป็นครั้งแรกในปีพุทธศักราช 2499 เมื่อ Madame Ginette Terral นักศึกษาชาวฝรั่งเศสได้ศึกษาและวิเคราะห์ สมุทรโฆษชาดก โดยเปรียบเทียบต้นฉบับภาษาพม่าและเขมร และพบว่ามีความแตกต่างกันมากในระหว่าง 2 ฉบับนี้

Madame Ginette Terral ได้สรุปไว้ในตอนท้ายว่า

ชาดกภาษาเขมรและภาษาพม่าปรากฏในรูปของการแต่งที่ต่างกัน แต่อย่างไรก็ตาม เนื้อเรื่องก็เลียนแบบกันแม้กระทั่งรายละเอียด ผู้แต่งชาดก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

² P. Schweisguth, Etude sur la Littérature Siamoise (Paris: Imprimerie Nationale, 1951) p. 61, p. 96, p. 105, p. 132, p. 146, p. 154, p. 184.

ภาษาเขมรมีจินตนาการที่ใช้สันนิษฐานและสกอไศกว่า ผู้แต่งชาดกภาษาพม่าใช้ภาษาที่ฟังเพื่อยุเหมือนจะเข้าถึงตัวอย่างทางศาสนา และเป็นนักสอนศาสนาที่ตั้งใจมากกว่า อนึ่ง ศัพท์ที่ใหม่มากกว่า และผู้แต่งใช้ภาษาบาลีด้วยความมั่นใจมากกว่า¹

ในปีพุทธศักราช 2517 Dr. H. Saddhātissa ได้เขียนบทความเรื่อง Pali Literature of Thailand มีเนื้อความพาดพิงถึง ปัญญาสชาดก ไว้ว่า เป็นผลงานการรณนาของสามเณรชาวเชียงใหม่หนึ่ง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20-21²

¹ Les jatakas communs aux recensions cambodgienne et birmane y figurent sous deux rédactions différentes, encore que les récits se suivent pas à pas jusque dans les details. Mais le conteur du texte cambodgien a l'imagination plus naïvement colorée et plus fraîche, l'auteur birman est plus verbeux, mieux pénétré semble-t-il de ses modèles orthodoxes et plus volontiers moralisateur, par contre son vocabulaire est plus étendu et il manie le pāli avec plus de sûreté.

(Ginette Terral "Sāmuḍḍaḡhosajātaka, Conte Pāli Tiré du Paññāsajātaka" Bulletin de l'École Française d'Extrême Orient, TOME XLVIII, Fasc. I, 1er semestre, 1954 p. 260).

² H. Saddhātissa "Pāli Literature of Thailand" Buddhist Studies in Honour of I.B. Horner (Holland; D. Reidel Publishing Company, 1974), p. 221.

การศึกษาเกี่ยวกับปัญจาสชาคก ได้ขยายขอบเขตอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น เมื่อพุทธศักราช 2521 Dr. Dorothy Helen Fickle ได้เขียนวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต เรื่อง "An Historical and Structural Study of the Paññasa Jātaka" ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติและลักษณะของปัญจาสชาคก รวมทั้งการวิเคราะห์ที่มาและแก่นฉบับของชาคก 2 เรื่อง ในปัญจาสชาคก คือ กนกวรรณชาคก และธรรมโสดกชาคก อย่างละเอียดถี่ถ้วนโดยเปรียบเทียบกับฉบับภาษาต่างประเทศต่าง ๆ นับว่ามีสาระที่น่าสนใจ

2.1 วินิจฉัยประวัติการแต่ง

2.1.1 สมัยที่แต่ง

ในการศึกษาประวัติและความเป็นมาของปัญจาสชาคก นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศส่วนใหญ่ยอมรับและยึดถือตามพระสมเด็จในสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ว่า ปัญจาสชาคก เป็นผลงานการรจนาของพระภิกษุชาวเชียงใหม่ในระหว่างปีพุทธศักราช 2000-2200¹ ดังเช่น Padmanabh S. Jaine ได้เขียนไว้ในบทความเรื่อง On the Buddha Image ตอนที่หนึ่งว่า "ในที่นี้จะได้พิจารณาถึงนิทานชาคกเรื่องหนึ่งซึ่งได้รวบรวมอยู่ในคัมภีร์ปัญจาสชาคก ซึ่งเข้าใจว่าคงจะแต่งประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 13 หรือ 14 ในดินแดนทางเหนือ (ของประเทศไทย) คือ เชียงใหม่"² และในอารัมภกถาของปัญจาสชาคก

¹ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "คำนำ" ปัญจาสชาคก (พระนคร : ศิลปามรณาการ, 2499), หน้า ก.

² "We here refer to a certain Jātaka tale found in a collection known as the Paññāsa Jātaka, which probably originated in the 13th or 14th century in northern Chiang-mai" (Padmanabh S. Jaine "On the Buddha Image" Studies in Pāli Buddhism (Delhi B.R. Publishing Corporation, 1979), p. 185 (A homage volume to the memory of Bhikku Jagdish Kashyapa).

เมื่อพิจารณาการแพร่กระจายของปัญหาสากล ตามที่มีหลักฐานปรากฏในกวีนิพนธ์สมัยอยุธยาตอนต้น คือ กำศรวญโคลงกั้น¹ ทวาทศมาสโคลงกั้น² และ นิราศ-

¹ กำศรวญโคลงกั้น, เก็บเข้าใจกันว่าเป็นกวีนิพนธ์ของศรีปราชญ์บุตรพระโหราธิบดีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่ต่อมาเมื่อมีการศึกษาพิจารณาอย่างลึกซึ้งในคำภาษาปรากฏว่าภาษาของกำศรวญโคลงกั้นมีอายุใกล้เคียงกับ มหาชาติคำหลวง ซึ่งเป็นวรรณคดีที่หลักฐานว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หนึ่ง คำประพันธ์ซึ่งเป็นโคลงกั้นนั้นเกิดขึ้นก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และได้รับความนิยมแพร่หลายอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น นอกจากนี้หลักฐานทางภาษาศาสตร์ที่กวีใช้เป็นเส้นทางสัญจร ก็มีส่วนสนับสนุนข้อสันนิษฐานข้างต้นด้วยเหตุนี้ นักศึกษาส่วนใหญ่จึงสันนิษฐานว่า กำศรวญโคลงกั้น น่าจะแต่งประมาณรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991–2031) หรือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034–2074) (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน กำศรวญศรีปราชญ์-นิราศนรินทร์ ของ พ.ณ. ประมวลumarค (แพร่พิทยา, 2502) และ บทความเรื่องกำศรวล (ศรีปราชญ์?) อีกครั้งของ ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนาคา ใน ศักดิ์ศรีนิพนธ์ (โอเคียนส์โตร์, 2517), หน้า 157–67).

² ทวาทศมาสโคลงกั้น เป็นวรรณคดีซึ่งเชื่อกันว่าแต่งในระยะใกล้เคียงกับ กำศรวญโคลงกั้น เพราะลักษณะคำประพันธ์และภาษาคลายคลึงกัน (ดู สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ "คำอธิบายตำนานโคลงฉันทกาพย์กลอน" วารสารสมาคมวรรณคดีปีที่ 1 ฉบับที่ 5–21 มิถุนายน 2475 หน้า 24 และบทความเรื่อง "กำศรวล (ศรีปราชญ์?) อีกครั้ง" ของ ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนาคา ใน ศักดิ์ศรีนิพนธ์ (โอเคียนส์โตร์, 2517), หน้า 158).

หริภุชชัย¹ จะเห็นได้ว่าผู้แต่งกวีนิพนธ์เหล่านั้นได้อ้างถึงนิทานหลายเรื่องในบัญชีชาตก เป็นทำนองรู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดี โดยหยิบยกเหตุการณ์ตอนเด่น ๆ ของเรื่อง ซึ่งมักจะเห็นตอนปลัดพรากระหว่างคู่พระนาง มาเปรียบเทียบกับความทุกข์โศกของผู้แต่งที่ต้องปลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก ดังเช่น

กำศรวญโคลงสั้น	ผยองมามณีกาษย์เกื้อ	ฤทธิ กิติ
	สองสูสองเสวอวยรมย	แทนไท
	เพรงพิณชบพิลลคค	พระโสม
	ขนชากสองห้วยไผ่	จากเจียร ²
ทวาทสมาลีโคลงสั้น	สมุทโสมเวศีราง	แรมพิน-
	ทุมคี่กาลเณ	ไผ่เต่า
	ปางเจ็บช้ำง้อถวิล	ลิวโลก
	ยังพรำนนวนองเหนา	ร่วมเรียง ³

¹ ปีที่แต่งนิราศหริภุชชัย นี้ คร. ประเสริฐ ฉณกร ได้สันนิษฐานไว้อย่างน่าเชื่อถือว่า "ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าโคลงนิราศหริภุชชัยนี้เป็นเรื่องที่เกิดเป็นตำนานไว้ใน พ.ศ. 2060 เพราะปรากฏตามโคลงบทที่ 16 ว่าพระแก้วมรกตยังอยู่ที่วัดเจ็ดยกหลวงเชียงใหม่ แต่ตำนานนี้จะแต่งเป็นโคลงที่เกี่ยว หรือจะมีผู้กัณฑ์ปลงที่หลังขอทิ้งไว้ให้ท่านผู้อ่านศึกษาดูบ้าง สมัยที่พระแก้วมรกตอยู่เชียงใหม่ พ.ศ. 2011-2091 ตรงกับปีเม็งเป่า เพียงปีเดียว คือ พ.ศ. 2060 นี้" (โคลงนิราศหริภุชชัย, หน้า [12]).

² พ.ณ. ประมวลมารค [ม.จ. จันทรจิรายุวัฒน์รัชนี] (ผู้รวบรวมและผู้ชำระ), กำศรวญศรีปราชญ์-นิราศนรินทร์ (พระนคร : แพร่พิทยา, 2502), หน้า 490.

³ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (ผู้รวบรวมและผู้แปล), ทวาทสมาลีโคลงสั้น (พิมพ์ครั้งที่ 1, พระนคร : โรงพิมพ์ศิริมิตรการพิมพ์, 2512), หน้า 81.

นิราศหรืออุโฆษ	กักรีนีราศร้าง	รถเสน
	หวานหวานในดินแดน	คานน้ำ
	นางยักษ์ผูกพันเวร	มรโมค วันนั้น
	อันพิพลคนองฆ่า	เรงรายระเหะเห่น ¹

ถ้าการกล่าวถึงนิทานเหล่านั้นสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของปัญญาสาตกแล้ว ปัญหาที่ควรจะพิจารณาก็คือระยะเวลาที่แต่ง ปัญญาสาตก ตามข้อสันนิษฐานเดิมโดยเริ่มแต่ปีพุทธศักราช 2000 กับความนิยมตั้งที่ปรากฏในกวีนิพนธ์นั้น ควรจะเป็นช่วงระยะเวลาที่ยาวนานมีใ้สั้นย่อ ในกรณีนี้อาจอนุมานได้กับวรรณกรรมร่วมถิ่นเดียวกัน ดังเช่น นิราศหรืออุโฆษ แต่สำหรับความแพร่หลายตั้งที่ปรากฏในวรรณคดีอุโฆษานั้น เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน และกินเวลาที่ยาวนานกว่านี้

¹ ประเสริฐ ผนคร (ผู้ชำระและผู้แปล), โคลงนิราศหรืออุโฆษ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 174.

นอกจาก ปัญญาสชาดก จะได้รับความนิยมในดินแดนทางเหนือของประเทศไทยแล้ว ยังได้แพร่ไปในดินแดนใกล้เคียง คือ พม่า¹ อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากกาที่ Shin Agga

¹ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเกี่ยวกับ ปัญญาสชาดกภาษา พม่าไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินพม่าพระองค์หนึ่งมีรับสั่งให้เผาหนังสือนี้ เพราะถือว่าเป็นหนังสือที่ แต่งปลอมพระพุทธวณะ ("คำนำ" ปัญญาสชาดก หน้า 2) พระอธิบายนี้เป็นที่ยอมรับกันมา อย่างกว้างขวางในหมู่นักศึกษาศัมมัญญ์ แต่เท่าที่ผู้วิจัยได้สอบถามชาวพม่า ดังเช่น

Venerable Sayadaw U Sobhana of Burma (19 กันยายน 2523) และ U Bo Kay ผู้ซึ่งเป็น Curator and Conservator แห่ง Archaeology Department, Pagan, Burma ได้รับคำสั่งแจ้งว่าไม่เคยได้ยินเรื่องราวของการเผา ปัญญาสชาดก ในพม่ามาก่อนเลย ซึ่งผู้วิจัยจะคัดความตอนหนึ่งในจดหมายของ U Bo Kay ลงวันที่ 9 พฤศจิกายน 2522 ซึ่ง ใ้กล่าวไว้ว่า "I am very much shock to hear Ximme Jātakas were destroyed by a Burmese king. The stories from Paññāsa Jātika was used during Pagan, Ava, Konboun Periods. The palm-leaf manuscripts of this text is rare in Burma because like these non-canonical texts are not much care by pious donors, who order to copy Buddhist texts to donate monastic library. Let me inform you, latter, when I get news from my friends about the existing of this text in Palm-leaf manuscripts. The story about the destruction of Ximme Jātika manuscripts by a Burmese king is a tale of old wife and imagination of some people with bad intentions for our two neighbours" นอกจากนี้ นาวาอากาศเอกพิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง และ นายเกษม บุญศรี ได้กรุณาชี้แจงแก่ผู้เขียน (เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2523 และวันที่ 10 มกราคม 2523) ว่าเคยได้ยินว่า ปัญญาสชาดก เป็นที่นิยมของชาวพม่ามาก และเรื่องของการเผานั้นไม่เคยปรากฏเลย.

กวีที่มาที่มีชื่อเสียงในระหว่างปีพุทธศักราช 2023-2044 ได้นำชาตก 2 เรื่องจาก ปัญญาสชาตก คือ สุชนชาตก และ สุณชาตก มาแต่งเป็นร้อยกรองและรวมอยู่ในงานนิพนธ์ ซึ่งมีชื่อว่า Thankmya Pyistsan Pyo ¹ เมื่อพิจารณาถึงการแพร่กระจายของเนื้อเรื่อง จากถิ่นแคว้นหนึ่งไปยังอีกถิ่นแคว้นหนึ่ง และได้กลายเป็นเครื่องบันเทิงใจให้กวีได้รจนาเป็นร้อยกรองชิ้นนั้น ควรจะต้องการเวลาไม่ใช่น้อย กวายเป็นเหตุนี้ จึงน่าจะเชื่อว่า ปัญญาสชาตก ควรจะแต่งก่อนปีพุทธศักราช 2000

ในบรรดาคัมภีร์โบราณ ซึ่งเป็นสมบัติของวัดสูงเม่น อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ที่ชาตกพื้นเมืองของเชียงใหม่เรื่องหนึ่ง คือ สมุทโทสชาตก ซึ่งพระรัตนปัญญาจารย์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ได้ดัดแปลงแก้ไขจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาลานนา ดังความตอนท้ายที่กล่าวว่า "สมุทโทส ชาตก อันทว่ากิริยาอาการแก้ไขยังสมุทโทสชาตก นิภูริตี กัมวระมवलควรเท่านั้นแล"² อาศัยหลักฐานที่ว่า ชินกาลมาลีปกรณ์ นิพนธ์สำเร็จในปีพุทธศักราช 2060 และมาเพิ่มเติมให้สมบูรณ์และเรียบร้อยในปี 2071 ³ ดังนั้น การชำระสมุทโทสชาตก จึงควรกระทำในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับปีที่แต่งปัญญาสชาตกตามทรรศนะเดิมแล้ว จะเห็น

¹ U San Tun "Pagan Ava Pannasa" Myawadi Magazine (volume and date is unknown) p. 4.

² ฉันทัส ทองช่วย "สมุทโทสสนมับลานนาไทย" การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาตกเรื่องสมุทโทส (สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520), หน้า 109.

³ แสง มนวิฑูร (ผู้แปล), ชินกาลมาลีปกรณ์ (พระนคร : กรมศิลปากร, 2501) "คำนำ", หน้า 17.

ว่ามีระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันมาก อนึ่ง พระรัตนปัญญาเป็นผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลียิ่งนัก¹ การที่ท่านจะให้ความสนใจกับงานนิพนธ์ซึ่งไม่มีความดีเด่นในคานภาษา ดังเช่น ปัญญาสชาดก นั้น² คงจะเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เว้นแต่ว่าเป็นงานนิพนธ์มอายุเก่าแก่และเป็นที่ยอมรับกันมาช้านานแล้ว

หลักฐานสำคัญที่จะช่วยกำหนดอายุของปัญญาสชาดกได้นั้น ก็คือ ศิลาจารึกหลักหนึ่งของพม่า ซึ่งจารึกเมื่อปีจุลศักราช 627 (ตรงกับพุทธศักราช 1808) ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัด Kusa-samuti หมู่บ้าน Pwazaw (ห่างจากพุกามไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 4 ไมล์) มีข้อความตอนหนึ่งเป็นคำสาปแช่งว่า

¹ ศาสตราจารย์แสง มนวิthur ผู้แปลชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงความสามารถของพระรัตนปัญญาไว้ตอนหนึ่งว่า "หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์นี้ ท่านรัตนปัญญาเถระได้เรียบเรียงไว้เป็นหลักฐาน แสดงภูมิปัญญาของท่านว่าแตกฉานในภาษาบาลีมาก... ท่านมีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลีพอคว่ำที่เคียว จึงกล้ารจนาขึ้นเป็นภาษาบาลีได้ มิฉะนั้นหากผิดพลาดบกพร่องอย่างใด ก็น่าอับอายต่อครูแก่พระอาจารย์เหล่านั้น เห็นได้จากถ้อยคำสำนวนความสละสลวย เรียงถ้อยคำวางรูปประโยคของภาษาบาลีที่ท่านรจนาขึ้นนั้น แม้จะรจนาออกันภีร์มังคลัตถ์ที่นับแต่ก็ไม่ต่างกับถ้อยคำสำนวนของพระสิริมังคลาจารย์เลย จะว่าใครดีกว่านั้นยากที่จะพิจารณา" ("คำชี้แจงของผู้แปล" ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า [15]).

² สมเด็จ ฯ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงวิจารณ์ภาษาของปัญญาสชาดกไว้ว่า "แต่หนังสือปัญญาสชาดกนี้ เห็นจะแต่งในตอนปลายสมัยที่กล่าวมา เพราะภาษามคธคุหฬามลงไม่ถึงหนังสือแต่งขึ้นก่อน" ("คำนำ" ปัญญาสชาดก, หน้า ค) และ นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้วิจารณ์ลักษณะของภาษาไว้ในทำนองเดียวกันว่า "สำนวนบาลีของเกิมกัทรามเต็มทน จะแปลไปตามต้นฉบับไม่ได้ ต้องใช้วิธีอ่านและตรวจจกรูปความแล้วเรียงภาษาไทยเอาใหม่ บางตอนเสมือนเป็นส่วนของผู้แปลแต่งเอาเอง (นิทานวรรณคดี, หน้า 32).

ขอให้ความพลัดพรากจากภรรยาที่รัก และบุตรจงเกิดขึ้นแก่เขา เหมือนกับที่
พระเจ้า Thombameik ต้องพลัดพรากจากพระมเหสีและพระโอรส¹

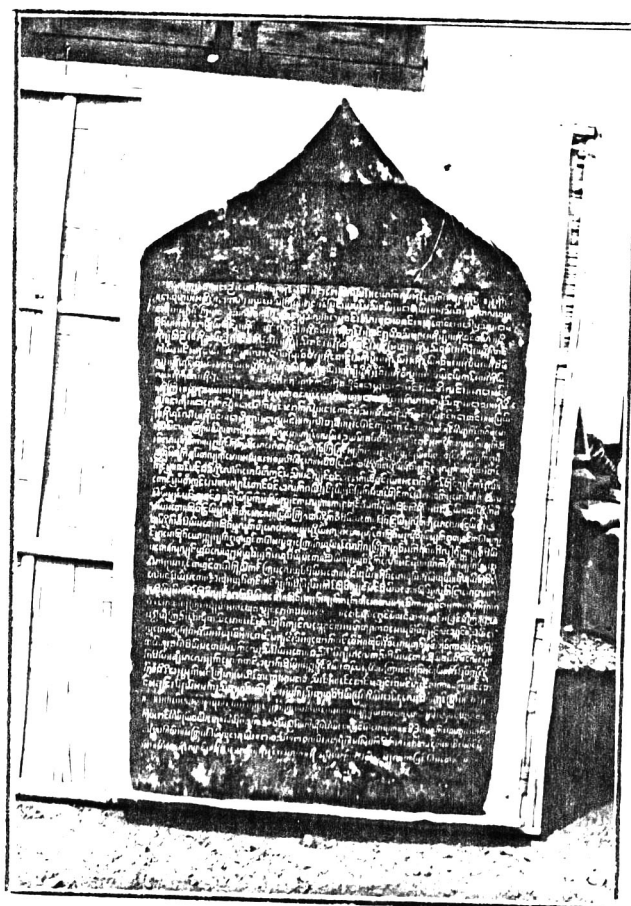
พระเจ้า Thombameik ในที่นี้ คือพระเจ้าสุภมิตต ใน สุภมิตตชาดก (ลำดับที่ 9 ในภาษาไทย
และลำดับที่ 3 ในภาษาพม่า อาศัยหลักฐานนี้ทำให้ U San Tun ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีพม่าได้
กล่าวว่า² เชียงใหม่ปัญาสาเป็นที่แพร่หลายในสมัยพุกาม³

อาศัยหลักฐานที่ประมวลมานี้ ผู้วิจัยเชื่อว่า ปัญาสาชาดก น่าจะแต่งก่อนปีพุทธ-
ศักราช 1808

¹ เรื่องพระเจ้าสุภมิตตนี้ เป็นเรื่องที่ถูกแพร่หลายที่มีแต่เฉพาะปัญาสาชาดกเท่านั้น
ไม่ปรากฏว่ามีนิทานพื้นเมืองของพม่าเรื่องนี้ ดังนั้นความคิดที่ว่า ศิลปินกวีอาจจะนำเรื่องราว
ของพระเจ้าสุภมิตตมาจากนิทานพื้นเมืองของพม่า จึงไม่น่าจะเป็นได้.

² "This inscription is proof that the Chieng-mai Pannāsa
was well-known during the Pagan Period" (U San Tun "Pagan Ava
Pannasa" Myawadi Magazine volume and date is unknown, p. 4).

³ สมัยพุกาม ตามที่มีหลักฐานในหนังสือ A History of Burma by Maung
Htin Aung ว่าเริ่มแต่คริสต์ศักราช 849-1287 (New York Columbia University
Press, 1967, Appendix I "Chronological Table" p. 330) แต่ผู้วิจัยไม่
แน่ใจว่า U San Tun ผู้เขียนบทความนี้จะหมายถึงเอาตั้งแต่ปีใด อนึ่งในระหว่างที่ทำงาน
วิจัยนี้ ผู้วิจัยได้พยายามติดต่อกับผู้เขียน แต่ไม่ได้รับผลสำเร็จ.

ภาพถ่ายจากรับบิ้ง (Rubbing) ของศิลาจารึกที่ประดิษฐานอยู่วัด Kusa-samuti
 (ด้วยความเอื้อเฟื้อของ Dr. Waledemar C. Sailer)

2.1.2 ฐานะและชาติภูมิของผู้แต่ง

ฐานะผู้แต่ง ตามพระมติในสมเด็จ ฯ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นที่ยอมรับในประเทศไทย ผู้แต่งปัญจาสชากก คือ พระภิกษุ—ซึ่งมีความรู้ในค่านภาษาบาลีไม่คั่นัก แต่ในต่างประเทศปรากฏว่ามีผู้แสดงความคิดเห็นต่างไป คือ Dr. H. Saddhātissa ไทกล่าว่า ผู้แต่งหนังสือนี้คือสามเณรรูปหนึ่ง ^{ที่เชียงใหม่} และได้แต่งเป็นภาษาบาลีสผสม ¹

ในเอกสารเกี่ยวกับบัญชีสำรวจคัมภีร์และหนังสือในพระราชวังในกรุงมัตตะเล ซึ่งผู้วิจัยได้รับจาก Dr. Waledemar C. Sailer ไปในอักษรพม่า ภาษาพม่า มีรายละเอียดเกี่ยวกับผู้แต่งปัญจาสชากก ซึ่งไม่เคยปรากฏที่ไหนมาก่อนเลย ว่าเป็นเณรใหญ่ ³ ซึ่งเคยพำนักอยู่ที่เชียงใหม่ ต่อมาได้เดินทางไปพม่า และมีชื่อเสียงได้รับสมณศักดิ์สูง

¹ "They were composed in hybrid Pali during the fifteenth and sixteenth centuries by an anonymous samanera (novice monk) resident in Chiangmai" (H. Saddhātissa "Pali Literature of Thailand" Buddhist Studies in Honour of I.B. Horner edited by L. Cousins and other (Holland : D. Reidel Publishing Company 1974) p. 221).

² Dr. Waledemar C. Sailer เป็นผู้เชี่ยวชาญภาพจิตรกรรมผาผนัง ปัจจุบันกำลังค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณคดีพุทธศาสนาพม่าบาลีและไทย และได้มีโอกาสเดินทางไปค้นคว้าเรื่องดังกล่าวในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่าหลายครั้ง.

³ เณรใหญ่ ในที่นี้หมายถึง เณรที่บรรพชาเมื่อมีอายุมากแล้ว มิใช่เป็นชื่อเฉพาะ (คำอธิบายของ Dr. Waledemar C. Sailer ซึ่งได้—ส่งมาจากภิกษุชาวพม่าหลายรูป)

ชาติภูมิของผู้แต่ง

ผู้วิจัยได้เสนอหลักฐานเกี่ยวกับสมัยที่แต่ง ปัญญาสาตกถา น่าจะแต่งก่อนปี พุทธศักราช 1808¹ ดังนั้น จึงน่าจะจะเป็นไปตามทรรศนะเดิมที่ว่า ผู้แต่งเป็น (ภิกษุ) ชาวเชียงใหม่ เพราะปีพุทธศักราช 1808 เมืองเชียงใหม่ยังไม่ได้สร้าง และก่อนปีพุทธศักราช 1808 กินแดนทางตอนเหนือของประเทศไทย หรือที่รู้จักกันว่าลานนาไทย มีลักษณะการปกครองเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยไม่ขึ้นต่อกัน ที่สำคัญ คือ หริภุญชัย และพะเยา² โดยเฉพาะ หริภุญชัยมีกษัตริย์หลายพระองค์ซึ่งมีชื่อเสียงในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น พระนางจามเทวี (พุทธศักราช 1200-?)³ ทรงอัญเชิญพระภิกษุคณะพระโสมณะ และพระอุตตระ มาประดิษฐานในหริภุญชัยเป็นครั้งแรก⁴ พระเจ้าอาทิตย์ราช (พุทธศักราช 1586-1591)

พงศาวดารล้านนา

¹ คูวิทยานิพนธ์ที่หน้า 24-30.

² ดู "ตำนานมูลศาสนา" (โรงพิมพ์พระจันทร์, 2518) หน้า 113 เป็นต้นไป, ชินกาลมาลีปกรณ์ (พิมพ์ครั้งแรก เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน อำเภอเชียงแสน จังหวัด เชียงราย พ.ศ. 2501) หน้า 81-153 จามเทวีวงศ์ (โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2515) หน้า 1-112, ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (โรงพิมพ์พระจันทร์, 2515) หน้า 1-15 และ พงศาวดารโยนก ของพระยาประชากิจกรจักร์ (คลังวิทยา, 2516) ภาคที่ 3 ชื่อหริภุญชัย ว่าด้วยจามสมัย และภาคที่ 4 ชื่อพิงคองศ์ ว่าด้วยลาวสมัย.

³ ปีที่ครองราชย์นั้น ได้มาจาก พงศาวดารโยนก, หน้า 517-20.

⁴ แสง มนวิฑูร, "ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลานนาไทย" รวมบทความของศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2517 (คณะภิกษุจัดพิมพ์เป็นธรรมเนียมบรรณาธิการในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร ณ อาสนสถานคุรุสภา วัดสระเกศ 20 เมษายน 2517).

ทรงสร้างพระเจดีย์หลวงบรรจุพระบรมธาตุ ซึ่งต่อมาเมื่อพระเจ้าสุทโธทัญญู¹ พระยา
ธรรมิกราช² ทรงสร้างพระพุทธรูปยืนสูง 18 ศอก ด้วยเหตุนี้ศูนย์กลางของความรุ่งเรืองของ
พระพุทธศาสนา น่าจะอยู่ที่ศรีสุทโธทัญญูตั้งกล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า ผู้แต่งปัญญาสชาตก
อาจจะเป็นชาวศรีสุทโธทัญญู³

2.2 ความนิยมปัญญาสชาตกในประเทศไทย

หลังจากที่ปัญญาสชาตกได้มีกำเนิดขึ้น เข้าใจว่าคงจะแพร่หลายและได้รับความ
นิยมไม่แพรรตถชาตก เพราะนอกจากมีลักษณะเป็นชาตกซึ่งมีคติสอนใจในมน้าวให้เสื่อมใส
ในพระพุทธรูปวิวัตกร เช่นเดียวกันแล้ว เนื้อเรื่องของปัญญาสชาตกก็สนุกสนานเพลิดเพลิน
มีการผจญภัยของพระเอกผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม และมีความเชี่ยวชาญด้านศิลปศาสตร์
บางเรื่องก็เป็นการพลัดพรากของพระเอกนางเอก มีการติดตามแลร์—ฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ
จนได้พบกันเป็นต้น โคร่งเรื่องทำนองนี้เป็นที่นิยมของคนไทยมาช้านานแล้ว และเป็นต้น
เค้าของวรรณคดีหลายเรื่อง

¹ แสง มนวิthur (ผู้แปล), ชินกาลมาลีปกรณ์ (พระนคร : กรมศิลปากร, 2501)
"เรื่องพระมหาธาตุปรากฐิที่ศรีสุทโธทัญญู", หน้า 88-91.

² ชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่า พระบารมธรมิกราชครองราชย์ต่อจากพระเจ้า
อาทิจจ แต่พงศาวดารโยนกกว่า ผู้ที่ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าอาทิจจ คือ พระเจ้าวิคิตราชาชะ.

³ อาศัยข้อสันนิษฐานข้างต้นที่ว่าก่อนการสถาปนาเชียงใหม่ ศูนย์กลางของความ
รุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาอยู่ที่ศรีสุทโธทัญญู ดังนั้น การศึกษาพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะภาษา
บาลี คงจะเจริญมากแต่ในแง่ที่ว่า ท่านผู้แต่งปัญญาสชาตกไม่มีความชำนาญในภาษาบาลี
ทั้งนี้คงจะเป็นเรื่องความสามารถเฉพาะตัวมากกว่า.

I15980294

ในขั้นแรกการแพร่กระจายปัญญาชนชาตกคงจะกระทำในรูปวรรณกรรมมุขปาฐะ จนกระทั่งมาถึงสมัยพระเจ้าพิลกปนัดดาธิราช (พระเมืองแก้ว, พุทธศักราช 2039-2069) ความต้องการที่จะเข้าใจเนื้อเรื่องคงจะมีมากขึ้น เพราะต้นฉบับเดิมซึ่งรจนาเป็นภาษาบาลี ไม่สามารถจะเอื้อประโยชน์ต่อทุกคนได้ พระรัตนปัญญาเถระ ผู้รจนาจินกาลมาลีปกรณ์ จึงได้ปริวรรตสมุทโทสมุทสาครมาเป็นภาษาพื้นเมือง¹ (คือล้านนา)

ตัวอย่างสมุทโทสมุทสาครฉบับล้านนาไทย

ตอนกล่าวถึงพระสมุทโทสประสูติ

มหาสมุทโท อันว่านำมหาสมุทรสาครอันใหญ่ สุขุมโต เป็นอันขำเขว้ออก
 เยือกดีฟองนองนัก วิชาญี ตมตฺเต เหว ในกาลขณะมาตราอันประสูติออกมา
 แห่งเจ้าราชกุมารนั้นสิ่งเคียง อโหสิก็มีแล ตสุมา กาลนา เหตุตั้งนั้น ชาติโย
 อันว่าชาติพี่น้องทั้งหลาย หมายถึงพญาคนพ่อและแม่เป็นต้น กริส ก็กระทำใส่ นาม
 ยังชื่อนามกร อสุตฺกุมารสุตฺ แห่งเจ้ากุมารผู้นั้น สมุทโทสโต อิติเอว ชื่อว่า
 ท้าวสมุทโทสมุทสาครกุมาร หั้นแล โพรสิตฺโต อันว่าโพรสิตฺตเจ้า อุตฺตคณฺหิตฺวา
 เรียนเอา สพฺพ สิปปานี ยังศาสตรศีลปทั้งหลายทั้งมวล โสฬส-วสุส-กาเล ใน
 กาลเมื่อขึ้นให้มาได้สิบหกปี อโหสิ ก็มีแล รูปสิริสมุทฺตติ อันว่ากิริยาอันบัว
 ระมวล กายรูปโฉมโฉมพรพรรณอันงาม สมุทฺโทสสุตฺราชกุมารสุตฺ แห่งท้าว
 สมุทฺโทสมุทสาครกุมารนั้น ตรีตฺตฺวา ก็แผยออกไป สกล ฌมฺพฺพีเป ในสมฺพฺพีปอันนี้แล²

¹ มีความตอนท้ายเรื่องกล่าวว่า "สมุทโทสมุท สาครก อันว่ากิริยาอาการแก้ไข
 ยังสมุทโทสมุทสาคร นิภูริตฺถิ ก็บัวระมวลควรเท่านั้นแล" ดูการศึกษาและเปรียบเทียบนิทานชาตก
 เรื่องสมุทโทสมุท ของฉันทส ทองช่วย (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, สงขลา, 2520), หน้า 9.

² การศึกษาและเปรียบเทียบนิทานชาตกเรื่องสมุทโทสมุท, หน้า 74.

ในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้เอง โคลงนิราศหริภุญชัย ซึ่งเชื่อว่ารจนาประมาณปีพุทธศักราช 2060¹ ได้อ้างถึงชาตกหลายเรื่องในปัญญาสชาตกในทำนองที่คุ้นเคยอย่างดี เพราะหยิบยกแต่เพียงชื่อพระเอก นางเอก และเหตุการณ์ตอนเด่น ๆ ของเรื่องมาพรรณนาไว้เพียงสั้น ๆ ดังจะเห็นได้ดังนี้

รถเสนชาตก

กัังรีนราศัรวาง	รถเสน
หวานหวานโนคินเคน	คานน้ำ
นางยักษัณกพันเวร	มรโมค วันนั้น
อันพิปลัคนองขำ	เรงรายระเหระหน ²

สุทธุชาตกและสมุททโฆสชาตก

บัพภาพีโยคสร้อย	สุทธุ กิติ
สมุททโฆสวางพันทุ	แมงมาง
(ขุนบจากเจียนอุ-	ชวราช กิติเอ
อกพีแวนเรนวาง	กว่าเบองบูรเพ) ³

¹ ประเสริฐ ณ นคร (ผู้ชำระและผู้แปล), โคลงนิราศหริภุญชัย (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า [12].

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 174.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175.

ปัญหาซากกจะไคแพรมายังคินแคนสุโขทัยหรือไม่นั้นไม่มีหลักฐานยืนยัน แต่ในสมัยต่อมาคัมภีร์นี้เป็นที่รู้จักของชาวอยุธยา ก็จะได้จากวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น คือ กำศรวญโคลงกั้น¹ และ ทวาทศมาสโคลงกั้น ไคอาจถึงซากกหลายเรื่องในปัญหาซากก ซากกที่ปรากฏใน กำศรวญโคลงกั้น ไคแก่

สมุทโทสซากก

ผของมามณีกาณะเกอ	อุทธี กิติ
สองสูสองเสวยรมย์	แทนไท
<u>เพลงพิณรูปพิลลัค</u>	<u>พระโสม</u>
<u>ซอนซากสองห้วยไค</u>	<u>จากเจียร</u> ²

สุชนซากก

เพลงพลัคนรนาฏสรอย	สีกา
ยังคอบคีนสมสอง	เศกไท
<u>สุชนประพาฟอง</u>	<u>พักจาก เจียรแอ</u>
<u>ยังคอบคีนห้วยไค</u>	<u>สูสม สองสม</u> ³

และที่ปรากฏในทวาทศมาสโคลงกั้น ไคแก่

¹ คุรายละเอียคที่เชิงอรรด, หน้า 24.

² พ.ณ.ประมวณุมารค [ม.จ.จันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้] (ผู้รวบรวมและผู้ชำระ), กำศรวญศรีปราชญ์นิราศนรินทร์ (พระนคร : แพรพิตยา, 2502), หน้า 590.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ปาจิตตกุมารชาดก

ปราจิตรเจียรเทนาหนอ	อรพินท์
พระพิราโลยปลง	ชีพแลว
คืนสมสู่สัจฉิ	รสร่วม กัณหา
กรรมแบ่งกรรมแควแคว	ช่วยกรรม ¹

ในสมัยอยุธยา ปัญญาสชาดก จะได้มีการแปล เป็นภาษาไทยหรือไม่ นั้น ไม่มีหลักฐานตกทอดมาถึงปัจจุบัน แต่ผู้วิจัยเชื่อว่า ปัญญาสชาดก เป็นเรื่องสนุกสนาน ลำพังแต่การถ่ายทอดทางมุขปาฐะไม่ว่าจะเพียงพอสำหรับความต้องการที่จะทราบเรื่องราวเหล่านั้น และในสมัยนี้เองเข้าใจว่าท่านผู้รู้ทั้งหลายคงจะแต่งชาดกเพิ่มเติมขึ้นหลายเรื่อง ทำให้ ปัญญาสชาดก ซึ่งควรจะเป็นที่รวมของชาดกจำนวน 50 เรื่อง มีชาดกเพิ่มขึ้นอีก 11 เรื่อง²

ในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อมีการเรียบเรียง ไตรภูมิโลกวินิจจยถก ตามพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ไก่หีบยกความบางตอนจากชาดก 2 เรื่องใน ปัญญาสชาดก คือ สุกมิตตชาดก และ สมุททโฆสชาดก มาอ้างอิงไว้ในตอนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่พรรณนาไว้ใน ไตรภูมิโลกวินิจจยถก ดังเช่นเมื่อกล่าวถึงเมืองจัมปาก ก่อถึงเมืองจัมปากของพระเจ้าสุกมิตตใน สุกมิตตชาดก และเมื่อกล่าวถึงวิยาศร และพระยาภิเนรแห่งสวัตถนครก็อ้างจาก สมุททโฆสชาดก ดังจะเห็นได้ดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

² จากหลักฐานซึ่งปรากฏใน ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด แต่ผู้วิจัยไม่แน่ใจว่าจำนวนชาดก 61 เรื่องใน ปัญญาสชาดก จะเป็นจำนวนที่ถูกต้อง เพราะปรากฏว่ามีชาดกที่ตกสำรวจอยู่หลายเรื่อง กรุายละเอียดได้ที่หน้า 44-7.

ครั้งเมื่อ สมเด็จพระสรรเพชญ์พทุฑองค์แห่งเรา เสด็จพระราชดำเนินสมุท-
 ไสยราชกุมาร แต่เสด็จออกไปเยี่ยมพระอุทยานกับด้วยพระวินทุฑคิ ผู้เป็น
 อัครมเหสีในเพลานั้น เอโก วิชชาทรไรวังมีวิชาครูหนึ่งมีนามปรากฏระ-
 บัตติวิชาครูอยู่ในภูเขเงิน¹ อันมีนามปรากฏชื่อว่าไกรลาสบรรพต ณะบัตติ
 วิชาครูนั้นสมัครสโสรเล่นหัวอยู่กับด้วยภริยาแห่งอาตมาตามประเวณีคคิโลก
 นานาบุปพานิ คเหตุวา เพียรเก็บเอาดอกคองบุปผชาติทั้งหลายต่าง ๆ มา
 รอยกรองประดับภริยาแห่งตน แลวิกัพภริยานั้นเหาะเห็นค้ำเนินไปในกลาง
 ภาลัยประเทศเวหา ตสมิ ปน กาคเ ในกาลครั้งนั้น อปโร วิชชาทรไรวังมี
 วิชาครูผู้นั้นแล้ว มีนามปรากฏชื่อว่า รมณิกมุขวิชาครู¹ อยู่ในยอกภูเขทอง
 อันชื่อว่าสุทัสสนบรรพต เอโก กิพิฑวา รมณิกมุขวิชาครูนั้นเล่นอยู่แต่ญเกี้ยว หา
 เพื่อนเป็นสองบมิได้ นานาบุปพานิ คเหตุวา เพียรเก็บเอาดอกคองบุปผชาติทั้งหลาย
 อันมีพรรณเสณฐานต่าง ๆ นำมาประดับกายแห่งอาตมา แลวิกัเห็นซึ่งพระเสง
 ขรรคอันประกอบด้วยมหิทธิฤทธิ์ออกจากภูเขสุทัสสนบรรพต แลวิกัเหาะเห็น
 ค้ำเนินเล่นในกลางภาลัยประเทศเวหา ขางระบัตติวิชาครูนั้นเหาะมา

¹ ชื่อวิชาครู 2 คนนี้ไม่ปรากฏใน ไตรภูมิโลกวินิจัย ของสมุคแห่งชาติ แต่ใน สมุท-
 ไสยค้ำฉันท์ พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์ กล่าวถึงชื่อของวิชาครู 2 คนนี้ แลสลั
 กับที่ปรากฏใน ไตรภูมิโลกวินิจัย ดังจะเห็นได้ดังนี้

ปางนั้นพิฑยาทร	หนึ่งขามเขจร	ฉลองสุเมรุมหา
พิฑยาทรนั้นสมญา	รมณิกมุขอา-	นุภาพพิริยประกาศ
อุมอัครพทุฑโณมสวาท	มายังไกลาส	ก็เล่นขางเขาเงินยวง

พิฑยาทรหนึ่งสมญา	รณทุฑรุมหา	นุภาพพัน เขียวฉัน
สุขเสวยสุขเล่นสระสรรค	ในไคลสุพทร-	ณพิฑยรัตนันญา

ช่างรณานิมิขวิชารนั้นเหาะไปปะกันเข้าในกลางอากาศ ถอยทีถอยทีมานะ ถอย
 ทีไม่หลีกกัน ช่างหนึ่งก็ว่า คุณกรคนร้ายไม่รู้จักเราหรือ เรานี้ชื่อวณานิมิข เรา
 อยู่ในภูเขาทองชื่อสุทัสสนบรรพต เรานี้มีศักดิ์คาณาพมาก เป็นใหญ่กว่าท่าน
 ท่านนี้สมควรที่จะหลีกเรา ฝ่ายรณะปัตตวิชารนั้นก็ว่า เราไม่หลีกท่าน ท่าน
 ไม่รู้จักเราหรือ เรานี้ชื่อรณะปัตต อยู่ในภูเขาเงินอันชื่อว่าไกรลาสมบรรพต เรา
 นี้มีศักดิ์คาณาพมาก เป็นใหญ่กว่าท่าน เราจะหลีกท่านนั้นหาสมควรไม่ ท่านหลีก
 ออกไปเถิด รณานิมิขวิชารก็ว่า เราไม่หลีก ที่ท่านอวดอ้างว่าตัวก็มีฤทธิ์ไหน
 มาเราจะกระทำสงครามกันในกาลบัดนี้ รณะปัตตวิชารก็ว่า เราจะไปย่อท้อ
 อะไรกับสงคราม เราจะไปฆ่าไปเกรงอะไรกับตัวท่าน จะรบกับกัน¹

¹ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) (ผู้เรียบเรียง), ไตรภูมิโลกวินัยกถาเล่ม 1
 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2520), หน้า 249-50.

(เทียบกับสมุททโมสชาคก ฉบับหอสมุดแห่งชาติที่กล่าวไว้ว่า "กาลแต่เนิ่นล่วงไป
 ปีเศษ พระโพธิสัตว์เสด็จทรงวอทองเดียวกันกับพระเทวีพร้อมทั้งราชบริวาร ไปสู่ราชอุทยาน
 ครั้นนั้นมีวิชาวรตนหนึ่งสำนักอยู่ในจังหวัดยอกเขาไกรลาสอันเฝ้าสึงแสงเงิน พากรรษา
 ไปเที่ยวเก็บดอกไม้ต่าง ๆ ประดับประคากายเสร็จแล้ว ก็ถือพระขรรค์มือหนึ่ง ถือฝักมือหนึ่ง
 ไปหกรรยานั่งบนตักแล้วก็เหาะไปในอากาศ ยังมีวิทยารอีกคนหนึ่ง เป็นผู้สำนักอยู่ในจังหวัด
 ยอกเขาสุทัสสนบรรพต ซึ่งปรากฏว่ามีกิ่งสีแห่งทองคำ วิทยารนั้นพากรรษาเที่ยวเก็บดอกไม้
 มณฑาไคแล้วก็ประดับกาย แล้วถือพระขรรค์เหาะไปในอากาศแต่ผู้เดียว วิทยารทั้งสอง
 พบกันกลางทางก็ท้าวทายกันด้วยดีว่าตนมีฤทธิ์ จึงเกิดสู้กัน" (หน้า 13) สังเกตได้ว่า
 ความในฉบับหอสมุดแห่งชาติรวมรักกว่ามาก).

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการแปลคัมภีร์พระพุทธรศาสนา รวมทั้งปัญญาสชาดก เพื่อนำไปเทศน์ถวาย¹ แต่รายละเอียดเกี่ยวกับชาดกเรื่องใดบ้างที่ได้แปลและนำไปเทศน์ถวายไม่ปรากฏ แต่เข้าใจว่าคงจะเป็นเพียงบางเรื่องเท่านั้น

ปัญญาสชาดกฉบับแปลที่สมบูรณ์ที่สุด คือปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงเป็นผู้อำนวยการโปรดให้รวบรวมต้นฉบับโบราณจากสถานที่ต่าง ๆ และมอบหมายให้ชูหลายท่าน² แปลเป็นภาษาไทย ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2466 มาสำเร็จบริบูรณ์ในปี 2482 มีทั้งหมด 28 เล่ม และในฉบับนี้มีพระนิพนธ์ค่านำไว้ว่า

ต้นฉบับหนังสือปัญญาสชาดกที่มีอยู่ในประเทศสยามนี้ ไม่มีครบบริบูรณ์ ณ แห่งใด ๆ มาช้านาน แม้หนังสือฉบับหอหลวงซึ่งได้มาไว้ในหอพระสมุดสำหรับพระนครก็ไม่มีครบบริบูรณ์ กรมการหอพระสมุดฯ ได้พยายามสืบหาฉบับที่ขาดมาหลายปี ไปได้ฉบับมาแต่ตัวครึ่งบ้าง ได้มาแต่ตัวอรุณบ้าง เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้มาจากวัดประทุมคงคาอีกตอนหนึ่ง³

วิธีการแปลปัญญาสชาดกในครั้งนั้น นายป๋วย แสงฉาย หนึ่งในจำนวนผู้แปลทั้งหมดได้กรุณาเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าไม่ได้มีการชำระต้นฉบับ มุ่งแต่จะรักษาความตามฉบับบาลีอย่างเคร่งครัด

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, "ค่านำ" มิตินทปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2511), หน้า (ฅ)-(ง).

² ทุกรายพระนามและนามของผู้แปลได้ที่ภาคผนวก (ก) หน้า

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ "ค่านำ" ปัญญาสชาดก (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2499), หน้า 3.

ถ้าจะมีการแก้ไขหรือเพิ่มเติมความให้กระทำในส่วนที่เป็นเชิงอรรถหรืออยู่ในนลลิต ทั้งนี้เป็นพระคำไว้ในสมเด็จ ฯ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ¹ หนึ่ง ไม่มีการแจ้งว่าได้ใช้ต้นฉบับโบราณมีคิโคหรือมูกิโค เป็นต้นฉบับในการแปลครั้งนั้น

ปัญญาสาขาคณับหอสุมคแห่งชาติ มีชาคทั้งหมด 61 เรื่อง แบ่งเป็นปฐมภาค ซึ่งมีชาคจำนวน 50 เรื่อง และปัจฉิมภาคมี 11 เรื่อง ในตอนท้ายมีเรื่องเบ็ดเตล็ดเพิ่ม—อีก 3 เรื่อง คือ ปัญุพุทธพยากรณ์ ปัญุพุทธกักราชวรรณา และอนิสงรณมังสูกฤต การที่แบ่งเป็นปฐมภาคและปัจฉิมภาคนี้ มีคำอธิบายของพระพิณิจวรรณาการ (แสง สาลิคุล) ที่ชื่อจาก "คำนำ" ปัญญาสาขก พระนิพนธ์ในสมเด็จ ฯ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ว่า

หนังสือปัญญาสาขกนี้ตามที่ไคตรวจฉบับ มีลักษณะแยกกันเป็น 2 อย่าง อย่างหนึ่งเรียกว่า "ปัญญาสาขกบ้นปลาย" แต่ไม่ปรากฏว่ามีต้นฉบับ อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า "ปัญญาสาขกปฐมภาค" (คือภาคแรก) คัมภีร์ 1 "ปัญญาสาขกปัจฉิมภาค" (คือภาคหลัง) คัมภีร์ 1 ปัญุสาขกบ้นปลายมีอยู่คาคคั้นทั่วไป แต่ปัญญาสาขกปฐมภาคกับปัจฉิมภาคนั้นหาฉบับยาก แต่แรกอานคู้เข้าใจว่าปัญญาสาขกบ้นปลายกับปัญญาสาขกปัจฉิมภาค เป็นคัมภีร์เดียวกัน ครันตรวจสอบกันเข้าตรงกันข้าม ปัญุสาขกบ้นปลายกลับตรงกันกับปัญญาสาขกปฐมภาคไป จบคัมภีร์เพียง 50 นิทาน จึงสันนิษฐานว่าคงเป็นต้นเดิม ผู้แต่งปัญญาสาขกบ้นปลายมุ่งหมายจะอนุโลมเข้าไปในปัญญาสาขกนิบาต ภายหลังมีผู้แต่งนิทานเพิ่มเข้าอีก 14 เรื่อง และมุ่งหมายจะให้ป็นหนังสือส่วนหนึ่งต่างหาก ไม่อนุโลมเข้า

¹ สัมภาษณ์นายปุ้ย แสงฉาย วันที่ 20 มิถุนายน 2522.

ในนิบาต จึงเปลี่ยนชื่อปัญหาสชาคนั้นกลายเป็นปัญหาสชาคนปฐมภาค ส่วนที่แต่งเติมเข้าใหม่ เรียกว่า ปัญหาสชาคนปัจฉิมภาค ¹

สืบเนื่องมาจากคำอธิบายของพระพิณิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) ที่ว่ามีผู้แต่งนิทาน (ชาคก) เพิ่มเติมในสมัยหลังอีก 14 เรื่อง ² และรวมเรียกว่าปัญหาสชาคนปัจฉิมภาคนั้น ผู้วิจัยได้พบชาคกซึ่งมีลักษณะและองค์ประกอบคล้ายคลึงกับปัญหาสชาคกอีก 4 เรื่อง คือ ศิวชัยชาคก ราโชวาทชาคก ทิดปลาชาคก และ ชนัญชัยบัณฑิตชาคก โดยเฉพาะ ราโชวาทชาคก ยังมีหลักฐานปรากฏว่าเป็นพาหิรนิบาตมาตั้งแต่โบราณ ³ ชาคกทั้ง 4 เรื่อง มีดังนี้

ศิวชัยชาคก เป็นเรื่องของการแสดงปัญญาบารมีของกวีชัยกุมาร นับแต่ทำอุบาย โคนางศรีไวยก่าพานางหนีจากวงล้อมของพระบิดาของนางด้วยหงส์ยন্ত্র ตลอดจนการตัดสิ้น ความ การทำอุบายในการทำสงครามกับพระบิดาของนาง ชาคกเรื่องนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

¹ ปัญหาสชาคนปัจฉิมภาค ภาคที่ 17 โสณันทชาคก (พระนคร : โรงพิมพ์ ศุภพากย์วิทัศน์, 2472) (พิมพ์ในงานปลงศพนางแตงกววย เคหะทัต เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. 2472), หน้า ข.

² ว่าตามที่จริงแล้ว จำนวน 14 เรื่องนี้ เป็นชาคกเพียง 11 เรื่องเท่านั้น ส่วน อีก 3 เรื่องเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด คือ ปัญญาพุทธพยากรณ์ ปัญญาพุทธศักราชวรรณมา และ อานิสงสนาบังสุกุล.

³ มีความในบานแผนก ว่า "ราโชวาทกถา พรรณาวัดปฏิบัติอันเป็นพระราชากิจ สำหรับสมเด็จพระบรมมหากษัตริราช อันมีในพาหิรนิบาต..." (ราโชวาท, โรงพิมพ์ สามมิตร์, 2451, หน้า 4).

มานาน คงจะเห็นได้จากกรณีที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นำชากรเรื่องนี้มาแต่งเป็นลิลิต-
ในชื่อเดียวกันนี้ และในปีพุทธศักราช 2449 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ
เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้าศดาพรพิริยพรต ทรงแปลจากภาษาบาลีมาเป็น
ภาษาไทย¹

ราโชวาทชากร² กล่าวถึงพระวชิศรราชกุมารผู้ซึ่งได้รับราชสมบัติโดยชอบธรรม
แต่กลับยกให้แก่ผู้ทศกัณฐ์เป็นอนุชา พร้อมทั้งได้ให้อโวกาเกี่ยวกับจริยวัตรที่พระมหากษัตริย์
พึงปฏิบัติเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชน ชากรเรื่องนี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเกษม
เป็นผู้แปลและเรียบเรียงถวายสมเด็จพระนารายณ์ในปีพุทธศักราช 2218 ถึงความที่แจ้งไว้ใน
บานแผนก

¹ ในคำนำของศิวิชัยชากรฉบับพิมพ์เมื่อปีพุทธศักราช 2494 พระพรหมมณีได้อธิบาย
ถึงลักษณะของชากรเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า "ชากรที่ปรากฏในประเทศเรานั้น เมื่อกล่าวโดยที่
มาแล้ว ก็มีอยู่ 3 ทาง คือ นิบาตชากร ซึ่งเป็นของเดิมมาจากพระบาลีทาง 1, บัญญาสชากร
ซึ่งผู้รวบรวมแต่งขึ้นในสมัยนวประ (เชียงใหม่) ทาง 1, จากคัมภีร์เกิลด์ซึ่งผู้รวบรวม
ประพันธ์ไว้ทาง 1, ศิวิชัยชากรนี้สันนิษฐานว่ามาจากคัมภีร์เกิลด์ ในทางหลังนี้เป็นเรื่องรวม
ชากรเก่า ๆ ทั้งเค้าเรื่อง ยกธรรมะขึ้นแสดงแล้วเล่านิทานประกอบให้ฟังง่าย (ศิวิชัย,
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2501, หน้า ค.).

² ราโชวาทชากร นี้ ได้รับการตีพิมพ์เพียง 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกเมื่อปีพุทธศักราช
2451 โดยคณะศิษย์พิมพ์แจกอุทิศกุศลให้แก่ พระยาโวกาทรกิจ (แก่น เปரியง) และครั้งที่ 2
เมื่อปีพุทธศักราช 2470 โดยพระบัญชาของ สมเด็จพระราชบิดุลาบรมพงศาภิมุข แต่ในครั้งที่
ที่ 2 ต้นฉบับไม่สมบูรณ์ และใช้ชื่อเรื่องว่า วิทิศชากร (ว่าด้วยราชธรรม 38 คถา).

ราโชวาทชาคก พรณวักตปฏิบัติ อันเป็นพระราชกิจสำหรับสมเด็จพระบรมมหาราชวัตรราชราช อันมีในพาหิรนิบาต สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์อธิการวัดเกษม ขอดถวายไว้ประทับพระราชตระกูล เพื่อจะให้จำเริญพระปัญญาญาณ บารมีอันประเสริฐแก่สมเด็จบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์บรมธรรมิกราชา-
เจ้าผู้ประเสริฐ¹

คิลปาลชาคก² กล่าวถึงคิลปาลผู้ยากไร้ ชายผู้ขวนขวายเพื่อจะได้มีส่วนในการถวายกลิ่นทาน อาสนิสถ์สงฆ์สงฆ์ตนตาเห็น ทำให้เขามีฐานะร่ำรวย³ ชาคกเรื่องนี้ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับผู้แปล

คณัฐชัยบัณฑิตชาคก ชาคกเรื่องนี้ได้รับความนิยมแพร่หลายในประเทศลาวมาก² เนื้อเรื่องเลียนแบบมาจากมโหสถชาคก (ลำดับที่ 542) ในอรรถกถาชาคก อย่างเห็นได้ชัด เจน คือกล่าวถึงคณัฐชัยบัณฑิตอำมาตย์ของพระเจ้าโกทรพราช เป็นผู้ที่มีสติปัญญาแต่เยาว์วัย และด้วยความสามารถนี้เองทำให้ได้เป็นที่ปรึกษาของพระเจ้าโกทรพราช ต่อมาก็ได้รับการกลั่นแกล้งจากพราหมณ์โรหิตผู้ริษยาทั้ง 4 คน แต่สามารถเอาชนะโคตรภัยได้ใน

¹ ราโชวาทชาคก (พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, 2451) "บานแผนก", หน้า 5.

² คิลปาลชาคก (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2470).

³ นายเกษม บุญศรี ได้กรุณาชี้แจงให้ผู้วิจัยฟังว่า ในสมัยก่อนพระภิกษุนิยมนำชาคกเรื่องนี้มาเทศน์เสมอ (สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2523).

⁴ H. Saddhātissa, "Pali Literature from Laos" Studies in Pali and Buddhism (Delhi : B.R. Publishing Corporation, 1978) p. 331. (A homage volume to the memory of Bhikkhu Jagdish Kashyapa).

ตอนท้ายชนนุชย์บัณฑิตไชยบายจับศัตรูของพระเจ้าโกรพราชมมาถวาย และเกลี้ยกล่อมให้สวามิภักดิ์ต่อพระองค์¹ ซากกเรื่องนี้ พระครูสิริปัญญาณี (อน) เป็นผู้เรียบเรียง

ซากกทั้ง 4 เรื่องนี้ไม่ได้อยู่ในปัญญาสาตก ทั้งนี้อาจเป็นวรรณกรรมรุ่นหลังที่แต่งเลียนแบบปัญญาสาตก หรือมีเดิมนั้นถ้าเป็นวรรณกรรมโบราณ ในระยะที่มีการรวบรวมคณนบปัญญาสาตก ตามพระบัญชาสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อปีพุทธศักราช 2466 คงยังไม่มีกรค้นพบคณนบของซากกทั้ง 4 เรื่องนี้ ถ้าเป็นไปตามข้อสันนิษฐานประการหลัง ก็น่าจะนับซากกดังกล่าวเข้าในปัญญาสาตก และจะทำให้จำนวนซากกทั้งหมดเพิ่มขึ้นเป็น 65 เรื่อง

หมายเหตุ นอกจากความนิยมในปัญญาสาตกที่ปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรองเท่าที่กล่าวมาแล้ว ปัญญาสาตกยังเป็นเครื่องบันเทิงใจให้ศิลปินได้สร้างสรรค์งานทางกวีจิตรกรรมฝาผนังอีกด้วย ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีที่มาจากปัญญาสาตกที่ปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นไค่นั้น มีอยู่ที่วัดต่าง ๆ ดังเช่น

วัดสุทัศนเทพวราราม	กรุงเทพฯ	มีเรื่องสุชนซากก
วัดเขียน	อ่างทอง	มีเรื่องสุชนซากก
วัดพระสิงห์	เชียงใหม่	มีเรื่องสุวรรณสังขซากก
วัดหนองบัว	น่าน	มีเรื่องจันทคารซากก ²

¹ ผู้ที่สนใจเนื้อเรื่องของชนนุชย์บัณฑิต อาจศึกษาได้จากสมบัติปฏิภาณ (ชนนุชย์-บัณฑิต) (ธรรมบรรณาการ, 2513).

² รายชื่อวัดต่าง ๆ ที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มาจากปัญญาสาตกนั้น ได้รับความเอื้อเฟื้อจาก Dr. Waldemar C. Sailer ผู้เชี่ยวชาญจิตรกรรมฝาผนังในเมืองไทย.